

KÖZMŰVELŐDÉS.

Az erdélyi római kath. irodalmi társulat heti közlönye.

Megjelenik minden szombaton. — A társulat minden rendű tagjai a lapot tagdíjaikért kapják. — Nemtagok részére előfizetési díj: egészévre 4 frt, félévre 2 frt, negyedévre 1 frt

Ugy a lap szellemi részét illető cikkek, mint az előfizetési pénzek a „Közművelődés” szerkesztőségének Gyulafehérvárra a várba küldendők.

Az emberi nem egységéről.

Az emberi nem egysége s a megváltás általános végbemenetele egymást föl látszanak tételezni. Az összes kinyilatkoztatás, s abban a bibliának első lapjai több oldalról leginkább a természettudósok által — hevesen támadtattak meg, köztük az emberi nemnek egy közös őspártól való származása is. Burmeister azt mondja, hogy a „tudományos, előítélet által nem vezetett természetbúvár előtt az egész tan oly kedvezőtlen színben tűnik fel, miként bizony feltehető, hogy egyetlen nyugodt észlelő sem jön valaha ama gondolatra, hogy minden embert egy pártól származtassan, ha a mózesi teremtéstörténet nem tanítaná azt;” pedig „egyből alkotta az egész emberi nemet, hogy az egész földszinén lakják; meghatározván az ő itt-tartózkodásuknak bizonyos idejét és helyét.“ *)

Ezen tan ellenei tudományra, tekintélyre hivatkoznak; tehát azáltal lesz a mi eljárásunk is velők szemben leghelyesebb, ha épen az általok a mi megszégyenítésünkre felhozott tudományt és tekintélyeket fordítjuk ellenök, azokkal igazolván álláspontunkat; mert hiszen, mint Oersted mondja: „A természettudomány igazságai folyton és mindinkább találkoznak a vallásigazságaival.“ Én nem azt akarom bevitatni, hogy csakugyan egy ő ember pártól kellett származnia az emberi nemnek; ez előadatik a bibliában; — én ennek csak lehetőségét bizonyítgatom, felhozván tanukul e nemben a legtekintélyesebb tudósok állításainak egész láncolatát, s kimutatom ezek segélyével, hogy a most nem kevesebb mint 860 nyelv s körülbelül 5000 megkülönböztetett tájzólásokat egy törzsnyelvre, — s a különböző em-

berfajokat egy őstörzs párra lehetséges visszavezetni; vagy ezen tant lehetetlen megdönteni, míg a vele ellenkező be nem bizonyítottatik.

I. Vajjon a nyelvbeli különbségeken alapuló ethnographiának azaz: az emberek nyelvök szerint való összeállításának és osztályosának adjunk előnyt a testi szervezetekben lévő különbségekre alapított beosztás fellet, vagy pedig a kettőnek egyesítésére törekedjünk, lehetetlen megállapítanunk egyelőre. A nyelvbeli különbségek a test szervei szerint megállapított fajokra nézve nem igen vágnak össze. Azonban ez kezdetben nem volt így. Egyes különböző nyelvtörzsek a haladó művelődéssel nagyobb tért nyertek, mások saját nyelvüket bontották, talán meg is semmisítették. Azonkívül a különböző népfajokról a beszélő szervben is különbség van; mint például a négerek beszélő szervében állandóan található két borsónyi porcz, melyek a fehéreknél csak kivételesen fordulnak elő. A négereknél a hangszállagok ferdén állanak, míg a fehéreknél vízszintesek, így egymástól különböző hangokat adhatnak*.)

„Semmi sem illet minket annyira, mint ama lény, mely kiemelkedve állati mivoltából, földünkön azt a nagy pezsgést idézte elő, mely észfejlődést, erkölcsöt, vallást, tudományt, szóval emberiséget vont maga után.“ De az ember önmaga előtt a legnagyobb talány; labyrinth ő, melyben csak a kinyilatkoztatás világóv meg az eltévedéstől; egy kiismerhetetlen rejtély, melyet vizsgálhatni naponkint, de teljesen megfejtteni nem sikerül; a tudomány szent templomában de sőt már előcsarnokában hangzik fülébe: „ismerd meg magad!“ de ő — a tudománynak minden tekintetben legérdekesebb tárgya — majdnem egészen ismeretlen önmaga előtt; kutatja, vizs-

*) Apost. ca. 17. 26.

*) Thome állatana. 104—105. l.

gálja a mindenséget, de ő önmagának egy „terro incognito“. Elhanyagolta vizsgálni saját belvilágát, s nem is tudja becsülni tulajdon méltóságát. Avagy minő magas rendeltetése lehet — egy — az állatokkal minden tekintetben megegyező, csupán esetleges (?) tulajdonokban különböző állati anyagtömegnek, mely mindazt megragad, hogy méltóságának valami módon való lealacsonyítására valamelyik majomban tisztelje elődjét! Fáradhatatlan a tudományok kutatásban, csak hogy más eredményre jusson, mint a mely egyedül képes őt megnyugtatni. „A tudomány, valamint az igazság tulajdonképen csak egy.“ Noha az ember tökélyre nem jut, de mégis a végtelen számú részletek buvárlása, az emberiségnek végtelen haladást biztosít. Azért kutatnunk kell, de úgy, hogy arról tulajdon méltóságunkat emeljük; addig táradjunk, míg legyőzünk minden akadályt, mely utját állja, hogy a négerben ugyanazon Ádám, ugyanazon bűnös fiát ismerjük fel testvérünknek, mint az európaiban.

A nagy Humboldt szerint „az embertörzsek jellemző különbsége, a földtesten viszonylagos számszerinti elterjedése a természettani földrajz legvégsőbb és legnemesesebb tárgya. Ugy, de ezt nem csak természeti viszonyok, hanem egyszersmint és főleg az erkölcsiség haladása, a szellemi kiképzés, a politikai tulhatalmon alapuló nemzeti műveltség okozza.“ A bölcsész, a természetbuvár és a nyelvész elismeri, sőt állítja, hogy csak a nyelv az, mely által az ember az állattól különbözik; a nyelv által él öntudatosan számot vehet tapasztalataival, azokat másokkal közli és így minden egyes embernek ismerete az összes emberiségnek közbirtokává válhatik. Monboddó lord is megengedi, hogy még eddig nem fedeztek fel állatot, melynek beszéde lett volna, „még a hódnak sincs, pedig ez minden ismert állat között, mely nem tartozik mint az Orangután — a magunk neméhez, legközelebb ér bennünket finom érzésével. A nyelv tehát magán hordja emberi mivoltának jellegét, „nélküle az ember állat, vele az állat ember volna“. (Geiger). Locke szerint az általános eszmék birtoka teszi meg a teljes különbséget ember és állat között. A szellemi életnek pedig legmagasabb, legnemesebb működése a gondolkodás a nyelv által ölt testet magára. Az aristotelesi nézet, miszerint a szó belső nézetünknek külső jele, ma ezen formában van fenn; beszélni annyi, mint hangosan gondolkodni. Steinhall szerint a beszéd ép úgy a gondolat szerve, mint a szem a látásé, a fül a hallásé; „a lélek a szem által lát, a nyelv által

gondolkodik; a nyelv a gondolatnak megüledése.“

Mindezeknek meggondolása elégséges arra, hogy az embert előlegesen is az állatoktól különböző lénynek állíthassa. — Értekezésem fonalából ez bőven ki fog tünni.

A nyelvek eredetéről és mivoltáról értekezni nem lehet feladatomban, minthogy ez tárgyamtól független; én csak a most létező nyelvek rokonságát tüntetem fel, s hogy azok eredhettek egy közös nyelvből; követem Müller Miksát, ki így ír: „Lehet (a nyelv) a természetnek szüleménye, lehet az embernek mesterséges műve, vagy Istennek adománya. De akármelyik körbe tartanék mesterséges műve, vagy Istennek adománya. De akármelyik körbe tartanék, meg fog tetszeni, hogy a maga körében nincs a mi felül haladná, avagy csak hozzá fogható volna is. Ha a természet szüleménye, akkor a legutolsó és betetőző terméke, melyet csak magának az embernek tartott fön. Ha ember készítette mű, a művész embert majdnem isteni teremtővé látszanék magosítani, Ha isteni ajándék, akkor Istennek legeslegnagyobb adománya; mert általa szólott Isten az emberhez, és szól az ember Istenhez, imádvá könyörögve, elmélkedve.“*)

(Folytatás köv.)

Br. Dipauli követ beszéde, melyet a bécsi birodalmi gyűlésen 1881. május 13-án tartott**)

Ugyanez év december havában a német közoktatásiügyi miniszter e szavakat tevő hozzá (olvass): „A népiskola keresztény jellege művelődésünk palládiumát képezi, a közösiszola eddig a felekezeti békét csak zavarta.“

Jóllehet, hogy én egyházi, sőt szigorú katolikus álláspontomat sem átalom hangsúlyozni, mégsem kívánom senkitől, hogy ugyanezen okoktól az általán felállított vélemények- és követelményekhez csatlakozzék. Halljuk, hogy nemcsak kath. részről támadtak ezen aggodalmak. Egy év előtt az evangelico-luteranus conferentia Berlinben a következő végzést hozta (olvass): „A népiskolával való modern bánásmód ellenkezik 1. a család és a gyermek jogaival. 2. a porosz hagyomány és alkotmány tanaival 3. az ifjúság természetével és a nép igényeivel. 4. a népiskolának mint nevelőintézeteknek lényegével.“ És ugyanez értelemben nagyszámu német protestans parasztegyesületek és községekfeliratok — és kérvényekben oda nyilatkoztak (olv.) „hogy korunk nagyhirü haladása az iskolaügyre nézve nem egyéb, mint a kereszténységből a pogányságba való átmenetel.“

„Az Isten, házastárs és gyermekek iránti hűségben alapszik az állam iránti hűség is“ mondá egyik miniszter-

*) Müller M. Nyelvtudományi felolvasások.

**)V. ö. „Köz.“ f. é. 13. számát.

hez Vilmos német császár, és az iskolát illetőleg, mint legfőbb elvet hangoztatá: Akarom, hogy a hit ápolassék és előmozdítassék, t. i. a mi Urunk Jézus Krisztusban és az ő vére által véghezvitt váltságunkban való hit."

Hisz az egyház, uraim, kész: egyetértőleg az állammal az ifjuság nevelését vezetni. De, hogy ez vallásos alap nélkül nem gondolható, s azért az egyház a vallásos alapot követeli, felfogható; mivel ez az egész ember szívét és szellemét egyaránt foglalkoztatja. Persze nem lehet a hitet ápolni, és ugyanakkor ennek örét elnyomni s jogait mellőzni.

Az egyik föltételezi itt a másikat, egyik vonzza a másikat maga után. Lehetetlen egyrészt a hit áldásait élvezni s másrészt az egyházi hatalmat államilag gyakorolni. Azért az állam, mely az egyházi hatalmat bitorolja — gyakran úgy jár, mint ama sas, a mesében, mely Jupiter oltáráról ellopta a húst, de evvel együtt egy szentet is, mely fészket lángba borítá.

Legszentebb joga a családtyának, hogy gyermekei nevelését ő maga vezesse. E jogát legkevésbé sem nehezítheti meg vagy veheti el azon állam, mely alattvalóinak lelkiismereti szabadságot engedélyezett, Csak hogy e szóval „szabadság” talán soha sem éltek annyira vissza, mint épen a szabadelvű iskolaharczban.

Nem szabad, általános versengést; nem nyílt szabad harczot akartak, hanem az állam mindenhatóságát és pedig saját rosszul felfogott pártérdekeikből; és akarták, hogy az állam semleges maradjon, hanem párttá akarták lealacsonyítani a haladás, a vallás és istentisztelet iránti szabadgondolkodásnak érdekében.

Az akarat elhanyagolása által az oktatás veszélyes fegyverré vált a gonoszság kezében. Így a német ujságok fájdalommal jelentik nekünk — én csak a „Vossische Ztg.” idézem — hogy (máris) a socialdemokracia tanai tanulókörökben már a legtágabb beutatták. —

Hogy mily hatalmak akarták az iskolát kezökbé keríteni, világossá lesz, az anyagelves Büchner ezen szavaiból: „ha 20 éven át a közoktatásügyi ministeriumot kezeimben tartanám, azon helyzetben volnék, hogy ezen állam bármely lehető változását keresztülvigyeim.” És ugyanazt mondá Sveicz részére a radicalis tanférfiu és iskolatanácsok Dr. Wagner. Pedig még az új iskolarendszer — akkor mint már egyszer mondám — nem működhetett egész föltétlenül. Mert egyelőre még számolni kellett a keresztény századok sok hagyományaival, a melyeket oly hamar az emberiség szívéből kitörölöni nem lehetett. És mégis az államok kényszerítve látják magukat arra, hogy külön körlevelekben: az ifjuság irtózatoss elvadulása — a hitetlenség, a vallásos fogalmak összezavarása fölött ifjusági körökben panaszojjanak, s mint ezeket, mint pl. a kasseli kormány külön körlevelében mélyen fájlalni. Tehát ez állam és a társadalom is már belátják, hogy a modern iskolatörvényhozásban nemcsak bünt, de hibát is követtek el, mióta a német socialdemokracia Bebellal hozzájuk kiáltja: „mi csak tovább építünk azon atheismus- és materialismuson (istentelenségen és

anyagelviségen), mélyet az uralkodó szabadelvű párt a társadalomba ültetett.

Hisz oly atheismus, liberalismus, sőt antitheismus lengi át korunkat, minő borzasztóbban aligha mutatata magát valaha nyilvánosan.

Nem szükséges a tömeges gyilkosságokra, a mindennap megújuló véres tettekre mutatnom, hanem csak azon borzasztó merényletekre, melyek az utolsó időben Nápoly, Madrid, Brüssel és Szt.-Pétervárott történtek. Ezek csak egyes nyilvánulások, egyes dögvarak, melyek a nemzetek és szellemek betegségeit kifelé üzik.

A királygyilkosság és lázadásnak dicsóítása, melyre azon körökben akadnak, melyek nyíltan merészek, valamint azon kárörvendő hang, melylyel e dolgokról szólnak: eléggé mutatják a társadalomnak és az államnak: és pedig az államnak: hogy nem elégséges rendőrségre és katonaságra támaszkodnia; a társadalomnak és egész testének, hogy itt szerves és nem erőműtani eszközöknek kell segíteniök, hogy ott, hol szív és szellem egyaránt beteg, a lélekre kell hatni, de a lélekre csak a természet fölötti által lehet hatni. Maga Roscher is a nemzetgazdászati történetében mondja: (olvass) a vallástalan félműveltség komolyan csak a társadalmi ellenségek megerősítésére vezetethet: a gazdaszati reform. erkölcsi javulás, élő vallásosság nélkül és minden alanyi vallásosság a népre nézve minden haszon nélkül elhangzik. Száz év mulva — így folytatja Roscher — csodálatosnak találandják, hogy most anynyi okos férfi hogy tétélezhetett fel a népben javítást a valódi vallásosság lényeges fokozása és általánosítása nélkül.

Ha a boncztan gunyosan kiált fel „nem találjuk a lelket,” épen az államnak első sorban kellene a szavakat megszívlelnie; ő sem találja a lelket: mert a szellemhez csak a szellem szólhat.

Egy, a mi irányunktól bizonyára messze álló német lap egykor borzadva felkiáltott, (olvass): „a politikai különbség az egyházas és szabadelvű kormányzasi irány közt nagy: de elenyészően kisebb mindkettőnek társadalmi különbsége a socialismus azon állami törekvéséhez képest, a mint ez a legközelebbi nemzedékben felnő.”

E szöveget a „Kölnische Zeitung”-ból származik. E veszkialtás igaz ugyan következményében, de föltévéseben épen nem igaz: mert a liberalismus és socialismus az iskolára nézve alapelveiben megegyeznek. Mindkettő az iskolát az állam egyeduruságának nyilvánítja. Azért is mondá egy szóval a német birodalmi gyűlésésen: „A modern iskola mania a socialdemokracziánaknöveldeje.” —

Egy évvel a mi osztrák népiszkolai törvényeink hozatala előtt Lausanneban az „Internationale” gyűlése összeült és ott 1867-ben a következő határozatot hozta (olvass): „Minden vallásoktatás ki kell küszöbölöni, az oktatási sorrendből.”

E szavak akkor fájdalom a mi akkori népképviselőink elfogultsága miatt nyomtalanul elhangzottak, azért tizenegy év mulva ugyanazon socialdemokracia

köszönetet mondhatott nekik Bebelnek e szavaival (olvass): „az egész modern tudomány az iskolával együtt kezeimbe dolgozik, czélainknak szolgál, sőt szolgálnia kell.“

Vajjon a tényekkel szemben még mindig elméket fogja-e e nagy szót hangoztatni?

„Ah, ich fühl' es wohl, wir scheiden
Kaum so schwer von wahren Freuden
Wie von einem schönen Traum.“

Felfoghatlan előttem csak az: hogy találhatták szépnek ez álmodást azok is, kikre az állam és érdekeinek fentartása volt bizva, hogy álmodhattak ott, hol a korszellem és rátoinalizmus harca a tekintély és valóság ellen dühöng.

(Folyt. köv.)

A s-köröspataki r. kath. plébánia története.

Visszaállításának százados évfordulója

alkalmából közli Király János.

(Vége).

„Kacpa bácsi“ Udv. Farkaslakára távozván 1858 sept. napjaiban a k. polyáni káplániáról György Márton jelenleg Csik Menaság érdemes lelkésze köszöntött be ide. György Márton, ki a plébánia belkörtjeiben emelt gyümölcsfái által maradandó emlékét szerzett magának 1871 május 20 ig volt e plébánia administratora, mely idő leginkább építés és javításban folyt le. Legelőször 1857. az árkosi Szent István kápolnát, mely újból restauratio után eped — kijavította az 1837 évi földrendés által megrongált helybeli tornyot, hogy a templomot is össze ne zuzza, leszedette. 1859-ben gróf Kálnoky Pál felügyelete alatt a nedvesség miatt összeroskadt sekrestye a mostani alakját nyerte. A meghasadozott templom öt vas kötéssel meg lett erősítve. Az építendő torony alapjai kiásatván annak építéséhez hozzá is kezdettek, de a körülmények nem kedvezvén sok ideig félben maradt, időnként azonban folytaták, míg végre a lelkész törekvése a Kálnoky Pál Imre és Felix testvér áldozata — 300 frttal járulván hozzá, s a hívek buzgalmanak sikerült a művet 1868-ban bevégezni s a templomot oly erős és csinos toronnyal díszesíteni, mely Háromszék messze vidékén ritkítja párját. Hogy a torony csak több évek lefolyása alatt épülhetett fel, arra szegénységgel küzdő híveink lehetlensége mellett az is nem csekély befolyással volt, hogy a plébánia összes épülete gazdasági eszközeivel együtt 1866 május havában gonosz ember nemtelen boszuja folytán egészen elhamvadt, s midőn csakhamar felépült s takarmánnyal megrakatott ugyanazon év októberben ismét az ördögi boszu lángokba borította. Természetes, hogy egy évben két ily csapás csak marasztalólag hathatott a különben is nem igen módos hitközség törekvéseire. 1870-ben a még Kovács Simon plébános buzgalma folytán 200 Rftal készítettett orgona használható stadiumba hozatott.

1871—1880 junius 9-ig Papp János, most jobbágyfalvi plébános nemcsak nevére, hanem hivatattás illetőleg is a jó paphoz méltó buzgalommal vezette e parochia ügyeit. Legjobb indulatfigyelme a lelkipás-torokodás, úgy mint a tanügyterén semmi kívánni valót nem hagyott hátra. Igen elismeréseméltó az iskola iránti buzgalma, mit egyébiránt szépen bizonyít a gyönyörű bármely városnak díszére való pompás iskola. Még György Márton alatt megbukván a czélba vett községi iskola ügye nagyméltóságú püspökünk 1872-ben tett püspöki látogatását, azzal tette örök emlékezetre méltóvá, hogy a törvénynek megfelelő iskola építésére 400. o. é. frtot ajándékozott. Mely nagybecsű ajándék a híveket hasonlózatra buzdítván, habár sok gondutánjárás és számbavehető fáradsággal — már 1873-ban az iskolaterme, két évvel később a többi szobák is elkészülvén ma már a tekintetben igen szerencséseknek mondhatjuk magunkat. Az iskola czélszerűen berendeztetvén iskolakönyvtár jött létre, csekély kezdettel ugyan, de a buzgó lelkész e dolgon is jelentékenyen segített, midőn innen távozandó a szegényebb sorsu tanoncok ingyenes tankönyvekkel való elátására 50 o. é. frt alapítványt sziveskedett tenni. Papp János gyarapodás törekvése nem kis befolyással volt a szép úgyarapodásnak indult magtár, valamint a toronyóra alap létrejöttére, mely utóbbi nemsokára az órára szükséges összeggé növi ki magát.

Igen jól esik e helyen azt is örömmel constátalhatni, hogy valamint régebben: úgy a jelen időben sem nélkülözte soha ez a megélhetés nehézségeivel nem egyszer küzdő hitközség azon nemes szívű jótévedőket, kik plébániánk szükségleteit fedezni elnem mulasztották. Legforróbb hálánk és mély köszönetünk adóját érdemlék elsősorban természetesen, a nemes loyaltásukról felfelé, úgy mint lefelé szeretve becsült Kálnoky grófék, kiknek hagyományszerű vallásbuzgalma miként a multakban fenntartá itt a katolicizmust, úgy jelenleg annak ügyein segíteni a honfui kötelmek mellett talál elég módot. És miként körülbelül 1760-tól Simonyi Jozefa grófnénak áldozatkészsége nem ismert hatást, valamint később a szellemus Blümegeon Eleonora gondviselészerű patronesse volt plébániánknak, a híres báró Józsika család sarja a drága lelkű Józsika Borbála grófné a közelmultban folyton templomunk felékesítésén működve méltán elrebegehette volna: Domine! „dilexi decorem domus tuae eslocum habitationis tuae“: úgy működik napjainkban az ók áldott szellemük a magas család valóságos védangyala gróf Kálnoky Felixné született. báró Beés Ludmilla ó méltóságában. Mert míg Imre gróf főgondnok éber figyelme vallási ügyünk minden mozzanatára kiterjed, ha valaki a templomunk díszéért buzgólkodó grófné igazán elmondhatja magáról a zoltáros e szavait: „zelus domus tuae commedime“. Számos izlésteljes adományai közül csak egy pár casulat, a bécsi világkiállításán vásárolt elegans missalés s a tabernakulum csucsán ragyagó oltárkeresztet említem meg; de nem hallgathatom el, hogy nem jöhet ünnep, melyen, s nem távozhatik sehova,

hogy midőn visszatér valami templomi értékes tárggyal meg ne lepne. A jólelkű Bogdán Istvánné figyelme noha S. Szentgyörgyön lakik reánk is nem egyszer terjed ki, vállásos keblét sokáig fogják hirdetni azon ragyogó china ezüst gyertyatartók, melyeket oltárunk diszesítésére 120. o. é. frttal hozatott.

Ezek, a miket a vezetésemre bizott plébánia történetét vázolván — feljegyezni s nyilvánosságra bocsátani e jubileumi évben időszerűnek láttam. A mi pedig jelen stadiumot illeti: noha a kath. élet felvirágzása tagadhatlanul sok történt, úgy hogy jóindulatu népünk áldozatkészsége csaknem végkép kimerült: fájdalom mégsincs e plébánia oly állapotban, hogy megelégedve bár egy pár évig pihennünk lehetne. Nincs, mert míg romlásnak indult kerítésünk, melynek renovalására kért segítyt a vallás alap megtagadta — egyre kijavítás után sovárogo, addig templomunk hajója szentélyünk diszével — különösen kath. templomba sehogy sem illő padjai miatt semmikép sem egyez meg; tehát átalakítást igényel. A plébánia és kántori épületek sem örvendenek jobb állapotnak; különösen a paplak, melybe nem is említve, hogy a konyhán kívül egyetlen kis lakható szoba található — az eső és hó nem igen keresi a bemenetet: szóval az idő vasfoga nagyon meglátszik rajta, s mint ilyen a mulandóság hatalmának nem sokáig fog, még úgy a hogy is, ellenállhatni. De jövedelme sem mondható bár kielegitőnek, legfőlebb, ha a pap nagy önmegtagadással úgy neki fog a gazdálkodásnak, mint ha az eke szarvánál egyebet se fogott volna kezébe, de ekkor is csak úgy, ha előbb tetemes összeget belefektet, a mi nem mindenkinek áll pedig rendelkezésére. Pedig a katholicismusnak — ámbár valóságos missio — volna itt jövedője, kivált, ha felsőbb helyről, leginkább a magas ordinariatus és a vallás alap részéről bárméni figyelemben részesítenék. S. Kőröspatak 1881. ápril. 20-án

T Á R C S A.

Be fájó gondolat!

Temetőben állok... oh be minden árva!
Mennyi tört vágy s remény a sirba zárva
Most e foglalkoztat...

Örömtelen élet végső dobanása
Hogy sok csalódott szív sirját így megássa
Be fájó gondolat...

A mit a bölcs mondott, itt rendre találom:
Elmulik az élet, mint egy rövid álom!
Ez a sir felirat.

Tegnap király valál, ma féreggé levél,
Hullócsillag mondja s hervadt őszi levél
Be fájó gondolat...

Még gyermekek vagyunk s már a gond keserget
Kora árvaságunk egy bus sirhoz kerget,
Hól jó szülénk hamvad...

A felkelő élet fénysugáros napja
Alig van az égen s bucsufényét adja...
Be fájó gondolat..!

A szívcsalódásnak, hűtlen barátinknak,
Szárnyszegetten elhullt epedő vágyunknak
Nehéz sulya alatt —
Szép ifju ámaink felmosolygó képe,
Oly hamar eltűnik, mint délibáb fénye
Be fájó gondolat...!

Ha mint férfi küzdél ezer veszély között
S a vándor szerencse más felé költözött
Ismét sötét utod...
Hazád, szeretteid gyásza feléd kiált
S megtör a kemény ércz, amely annyit kiállt.
Be fájó gondolat...

Hatalom, gazdagság, csillogó fény, gyönyör
Keveses nyujt neked, annál többet gyötör,
Sirodhoz visz utad...
S egy rövid életnek hosszú szenvedése
Porló csontok felett a halál hörgése...
Be fájó gondolat..!

Istenem be boldog, ki hisz, remél szeret!
Egy szebb jövő üdvén csendesesen pihenhet
Ott a sirhant alatt...!
S hogy egykor az örök tavasz virulása
Annyi szenvedőnek leend boldogsága
Be dicső gondolat..!

Maros Újvár.

Fülel Sz. Lajos.

Csik vészes napjaiból.

(Történeti beszély.)

(Folytatás.)

A megilletődésből rezgő szavakat egy pillanatig néma csend követé, csak egy tompa sohaj s az arcokon ülő keserű fájdalom kinyomatta jelzé e szavak hatását.

„Fájdalom! mindezt jól tudjuk tisztelendő Atyám“, szakítá félbe a nyomasztó csendet a királybíró „hisz a tegnap történt mindez. A felégetett falvak még füstölögnek, a kiontott vértől még piros a hó. A hozzám érkezett hírek szerint a betört tatár csapat nem volt épen nagyszámu, s a mint tisztelendőséged megszabadult fraterre is bizonyítja — csak előcsapata volt ama seregnek, mely a Gyimesen honunkbabétörni készül s melynek ijesztő nagyságáról az egész országot telerémítették a határszéli menekvő lakosok. A rémületnek mely jöttöket megelőzte, — kell tulajdonitanunk, azt hogy nem hagyták ott fogaikat. Az alkapitány Sándor öcsém uram által felültetett csapat nem érheté utól őket, Most pedig mintha tökéletesen elvonult volna a veszély, a nép kezd visszatérni falvaiba s az alkapitány uram szét is bocsátá a hevenyében összegyűjtött sereget, mintha már több szükség nem is volna arra. Hej

pedig higyjének kegyelmek szavainak, ravasz a kutyafejű s aligha keservesen meg nem bánjuk e könyelmű tettet!

„Talán tuloz is urambátyám egy kissé“ vágott közbe az ifju Kálnoky láttam én is törököt, tatárt eleget.“ Csak olyan szedte-vedte nép az, mely tud rabolni, gyujtogatni, nőken és gyengéken kegyetlenkedni, de ha kemény ellenállásra talál, mindjárt hátat fordít s elhordja az irlháját. Mirza Khánnak nagy serege van ugyan, de a rendes fegyveresek száma alig felét teszi e sokaságnak, a többi gyülevész csoport, mely csak a prédák lesi, zsákmányolni segít, de működéseiben akadályozza a sereget; ha pedig vissza kell vonulni, valódi átok. Higyje el urambátyám, hogy ezt én a viszonyokat ismerő atyámtól hallottam s magam is tapasztaltam a mult évben, midőn a savoyai herczeg alatt a törökök ellen táboroztunk“.

„Biz ezeket én is tudom“ felelt az ősz királybiró „de azt is tudom, a mit a székely mond, hogy sok lud disznót győz.“ Ha akkora a tatár sereg, mekkorának a remület hirdeti „elsodor bennünket bármennyire és neki vessük mellünket. Hiába emelsz gátat a tengernek; ha vihar űzi, korbácsolja, ledönt az minden akadályt. A rablási vágy és durva szenvedélyek, melyek e vad férfiak kebelében dülnek, e vihar, mely nem hagy nyugtát saját honukban, hanem űzi, hajtja őket a szomszédokra törni, bekalandózni idegen országokat s zsákmánnyal terhelve térni haza. A birvágyhoz maga dicsvágy is járul. A tatároknál a hősiességet a zsákmány mennyisége után is itélik, minél több foglyót, minél dusabb zsákmányt visz haza a tatár, annál nagyobb hirneve is. Tehát a bir- és dicsvágy kölcsönöz nekik erőt s habár mindnyájunk karjának a honszeretet s azon tudat, hogy tüzhelyeinkért harczolunk, vasszilárdságot is kölcsönöz, a tulnyomó sokaság elsodor bennünket, hacsak a seregek Ura nem könyörül rajtunk és nem nyujt segédkezést.“

„Segíts magadon s az Isten is megsegít“ szolt közbe a szerzetes „bár mekkora is a veszély, bármennyire közel is áll a megtámadtatás eshetősége, távol legyen tőlünk a csüggedés. A vész napjai elközelgének, Isten megpróbálja állhatatosságunkat, s azért a végső-ig is kell küzdenünk. Ha nyílt téren nem is állhatunk ellen a durva erőnek, csel által sokat kivihetünk. Ha a csüggedés helyét az eszélyesség foglalja el a népben, mely tüzhelyértharcol, a hősiesség sem fog hiányzani.“

„Engedelmet kérek a nemzetes uraktól, én is szólok egy szót a dologhoz“ szakítá félbe a királybirót Somlyó öreg birája „a tisztelendő urnak igazat adok. Sok időt éltem én át, sokat is tapasztaltam. Mikor a budai basa Csikot azért, mert Apafyt nem akará fejedelmül elismerni, előzőnlötte — én is ott voltam a Nagyerdőn a többiekkel. Látták volna csak milyen lelkesedéssel és elszántsággal küzdöttünk a tengernyi tatár ellen: egy tapadtat sem engedtünk, s hogy mégis Csikba betörhetett, azt csak ravaszágának köszönheti, t. i. megkerülvén egy rejtett ösvényen s hátulról támadván meg minket; de azért mégis kivágtuk magunkat, ámbár fájdalmas

szívvel tétlenül kellett szemlélnünk a tetőről testvéreink elhurczoltatását. Ha az ellenséget nem is üzhethők vissza, megállíthatjuk diadalmenetében s időt nyujthattunk a népnek a megmenekülésre“.

„Helyesen beszél bátyám“ szakítá félbe Lestyár „jobb a dicsó halál a nyomoru rabszolgaságnál, s ha mindnyájan el is vérzenénk, legalább megmutatjuk azt hogy méltó utódai vagyunk vitéz elődeinknek.“

„Mindenesetre dicsőbb nemes harczban: elvérzen mint idegen földön pogány kényurak igája alatt élni, folytatá a beszéd fonalát a szerzetes, „de Isten nem akarja, hogy magunkat s velünk egész Csik országot az elvérzés dicsőségének önként kitagyjuk: hisz Isten a maga dicsőségére teremtett bennünket, az Ő dicsóítása a mi végcélunk e földön, s ki fogja őt dicsóítani, ha a hívő nép lemészárolva s szentélyei feldulva lesznek? A mint az előbb is mondtam, a mit erővel ki nem vihetünk, azt okossággal gyakran elérhetjük. Ha már a határszél megerősítése és megvédése lehetetlen is. — mert már a haza bérczei között tanyázik az ellen, s habár most segítséget sehonnan sem remélhetünk és így magunk erejére vagyunk utalva — szorosainkat még megerősíthetjük. Csiknak minden fegyverfogható népsege ragadjon fegyvert; ifjak, férfiak sorakozzanak a hont védő zászlók alá.“

„Hm“ szolt közbe a királybiró „tisztelendőséged szavai bennem is viszhangra találnak. Gyujtó és lelkesítő szavai kire is ne hatnának? s ha szerencsés lenne seregem ilyes szavakat hallani. szétapritana ezer milliom tatárt. Mindenesetre azonban hadi tervet kell kigondolnunk; sokat is tünődtem már én e felett. A tatárhad legelőször is Felcsikot érheti utjában. E vidék ről vonuljon le a szép ide Somlyóra, hol tisztelendő ségei a kolostorban levő fegyverekkel felszerelheti és lelkes szavaival felbátoríttatja azt. A zsögödi szorost fegyveresekkel kell ellátni hogy ha menekülésre kerülne a dolog, legyen a ki a tatárhadot feltartóztatassa. Mindenütt népfelkelést kell hirdetni, s ha valaha erély kellett tanítani, ugy most arra legnagyobb szükségünk van. Futáraitam szetküldöm minden községbe a kellő utasításokkal ellátva, s a menyire tehetem én is ott leszek mindenütt. Csak isten adjon kegyelmet és erőt, — mindent megteszek, mi tehetségemben áll. Most mindenikünk lássan sürgősen a védelem és felfegyverkezés után; csak bátorítani és lelkesíteni kell a népet. Te pedig öcsém Kálnoky siess Szt-Mihályra hisz ugyis tudom hogy szived türelmetlenül vágyik oia, értesítsd az alkaptány öcsémet megállapodásunkról. Isten legyen velünk.“

„Éljen szeretett királybiránk“ hangzott válaszul e buzdító szavakra, s alig néhány percz mulva a vágató lovasok eltűntek a messzeségben,

(Folyt köv.)

Kisebb közlemények.

— **Jegyzőkönyv, felvétel:** „Az alsó-féhermegyei rom. kath. tanítók önképzőkörének 1881. május 19-én Alvinczén az állami iskola 1. és 4.-dik osztálya tantermeiben tartott rendes tavaszi gyűlésén. Jelen voltak: Nagyságos Nagy Imre kanonok — főesperes tiszteletbeli elnök, Főtisztelendő Biró Béla gymnásiumi igazgató mint elnök, Köntzey Sándor tanító mint jegyző, továbbá Rancz János. Ávéd Jákó gymnásiumi tanár; Holló Kázmér százebesi; Kovács Pius alvinczi plébánosok; Gál Miklós székesegyházi káplán; Apáthy Miklós, Székely Lehel, Péterfy Árpád alvinczi, Antal István ujvinczi, Osváth Mózes százebesi, Simonfy János marosportusi, Barabás Gergely gyulafejevári, Bothos Dénes sárdi, Kiss Elek, Lajos Sándor magyarigeni tanítók, Hermann Róza alvinczi tanítónő; Nagy Ida tanítónőjelölt és Péterfy László alvinczi helv. hit. lelkész, mikor is:

I. Elnök Biró Béla röviden üdvözlőlvén a megjelent tagokat a gyűlést megnyitottnak nyilvánítja, s egyzersmint a gyakorlati előadásra vállalkozott tagtársakat a tanítás megkezdésére felszólítja, mire:

II. Péterfy Árpád alvinczi állami tanító az első osztályban ismertette a rövid O és hosszú Ó hangot, s miután a tanoncok azt maguk könnyen felismerték az egyes szavakban és ők is tudtak olyan szavakat mondani, melyben az O hang előfordul; megmutatta annak jegyét, képet, illetőleg betűjét a mozgatható betűkön. Azután maga a tanító előbb a levegőben leírta az O betűt s azután tanonczaival iratta ugyancsak ott; végül leírta az O betűt a táblára s anak utána leírta a gyermekekkel is; egynehánynyal pedig olvastatott a fal olvasó táblán. A gyakorlati tanítás bevégezte után, kezdetét vette a bírálat, melyben résztvettek Köntzey Sándor, Nagy Imre, Barabás Gergely, Kiss Elek, Antal István, Apáthy Miklós és Bothos Dénes, mire elnök kimondotta határozatilag, hogy a tanítás sikerült; de előadótágtársnak figyelmébe ajánltatik az, hogy midőn valamely hangnak jegyét a levegőben először írja le, tanítványjaival ne forduljon szembe, hanem oldalt álljon; megint sohase mutassa meg a gyermekeknek a hang képét, betűjét azelőtt, míg azt ő maga és tanonczai le nem írják; mert ekkor azok magak megtudják mutatni s így itt is a kérdezve kifejtő helyes tanmód használtatik. Továbbá, midőn üténszerűleg irat, mindig a leírandó betűnek a nevét, illetőleg a hangot előre mondja ki.

III. Kiss Elek magyarigeni helv. hitv. tanító a 4.-dik osztályban ismertette a virágot s annak lényeges részeit: a) a csészét vagy kelyhet; b) a pártát vagy bokrétát, c) a himszálakat, d) a nőszálakat, e) a bibét, f) a gyün.ölcöt s abban a magot, s a magnak két lényeges részét a csirát és sarját. A tanítás után megkezdett annak bírálata, melyben résztvettek: Ávéd Jákó, Barabás Gergely, Nagy Imre és Apáthy Miklós, mire határozatott: A tanítás sikerült ugyan, de

mind amellet előadónak különösen figyelmébe ajánltatik; hogy a növénytan tanításánál használja a kérdezve kifejtő tanalakot és ne a közlőt, mint ép ez alkalommal is tette. Továbbá a növény egyes részei megnevezésénél használja a helyes és valódi neveket; igyekezzék magát tisztán, a gyermekek által könnyen felfogható és megérthető mondatokban kifejezni; törekedjék arra, hogy ne csak magának legyen növény a kezében, hanem minden gyermeknek, hogy így azok közvetlenül szemlélhessék s részeire szétbontassák. Végtere az összehasonlításnál, csak olyan növényt említsen, a mit felmutathat.

IV. Rancz János gymnásiumi tanár olvasást tartott a következő tételről: „Elválasztható-e a népiskola az egyháztól?” Igen csírosan és alaposan kifejtván azoknak elválaszthatlanságát. Bírálat végett a jövő gyűlésig kivette Hermann Róza tanítónő.

V. Elnök a jegyzővel fölolvastatja a csikmegyei rom. kath. általános tanító-egylet elnökének folyó év márczius 15-kéről 6 szám alatt kelt azon átiratát, mely megett megküldi: „az alakítandó erdélyi egyházmegyei rom. kath. tanítóegyletek szövetségének alapszabály tervezetét tanulmányozás végett. Egyszersmind felszólítja a kört, hogy az alakuló közgyűlésre képviselőit válaszsza meg. Mire Nagy Imre kanonok előadván, hogy ezen ügy jelenleg milyen stadiumban, van határozatott: A kör teljes odaadással pártolja a szövetségi eszmét, mely a már is virágzásnak indult népnevelés ügyét, — egyöntetű irányba fogja terelni s így annak eredménye hatásosabb leend. A megküldött alapszabály tanulmányozására átvizsgálására és bizottsági tagokul kiküldötte, elnök Biró Béla elnöklété alatt, Ávéd Jákó, Rancz János, Apáthy Miklós, Kiss Elek, Köntzey Sándor és Hermann Róza tagtársakat, megbízván őket azzal is, hogy ha netalán az alakuló gyűlés körünk jövő rendes gyűlése előtt megtartatnék, — azon körünket képviseljék.

VI. Apáthy Miklós az előbbi ponttal kapcsolatban indítványozza, hogy a vallás- és közoktatási miniszter ur ő excellentája által a jelen év nyarára összehívandó általános tanító-gyűlésre is egyuttal a kör képviselőjét válassza meg. Mire elnök Biró Béla megjegyzi: hogy a meghívók még a vallás- és közoktatási miniszterium által nem küldetvén szét, időelőttinek látja most a képviselő megválasztását; hanem igen is czélszerűnek látja azt, hogy az elnökség megbizassék azzal, hogy mihelyt a Budapesten megtartandó általános tanító gyűlésre a meghívók szétküldetnek, akár a körtagjait rendkívüli gyűlésre hívja össze képviselő-választásra; akár pedig mindenik tag levélben küldje be szavazatát az elnök felszólítása után az elnökséghez. Az elnök ezen indítványra elfogadtatván, az utobbi esetben a szavazatok összeszámítása és a megválasztandó képviselő igazoló okmányának kiállítása az elnök, jegyző és Nagy Imre kanonok főesperesre bizatik.

VII. Ávéd Jákó indítványozza, hogy a kör tagjai távolabb vidékről is mind mind megjelenhessenek, mint

más egyetek is teszik: a közgyűlésen megjelöltek tagokra számára, a vasuti igazgatóságoktól mérsékelt vasuti menetjegyek eszközöltessenek, mit annyival is inkább remél megnyerni, mivel a kör évenként csak kétszer tart gyűlést. Az indítvány elfogadtatván, annak kieszközölése az elnök- és jegyzőre bízott.

VIII. Köntzey Sándor ismertette az „Eötvös-alapot“ s kérte a tagokat, hogy abba álljanak be, mire többen beírták magukat.

IX. Apháthy Miklós pénztárnok előterjeszti, hogy a pénztárban van 6 frt 50 kr. s egyszersmint a hátralevő tagokat felszólítja tagdíjak befizetésére, mit többen helyeslettek is, Nagy Imre kanonok úr pedig 5 frttal járult a pénztár gyarapításához, miért nevezett kanonok-főesperes urnak azonnal jegyzőkönyvileg köszönet fejeztetett ki.

X. Elnök tudatja a körrel, hogy Gál Miklós székes-egyházi káplán a kör rendes tagjával kíván belépni, mit is a tagok örömet vesznek tudomásul.

XI. Elnök előterjeszti, hogy a gyűlés határozza meg a jövő közgyűlés helyét, idejét és tárgyát, mire kimondatott, hogy ez évi őszi gyűlés Maros-Portuson fog megtartatni, folyó év októberhó első hetében; gyakorlati előadást fognak tartani Simonfy János és Bálint Alajos tagtársak. Rancz János értekezését bírálni fogja Hermann Róza, a Barabás Gergelyét pedig Bothos Dénes.

XII. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére fölkéri Ávéd Jákó és Rancz János tagokat, s ezzel a gyűlést bezárta, azon ohajtás és kívánsággal, hogy Nagy Imre kanonok-főesperes urat, mint ki körünk iránt oly nagy érdeklődéssel viseltetik Isten sokáig éltesse!

A jegyzőkönyv fölolvastatván, aláíratott. Gyulafehérvárt 1881. május 26-kán Bíró Béla elnök, Köntzey Sándor jegyző, Rancz János, Ávéd Jákó.

Irodalom.

— **Irodalmi-történet.** Azt hiszem, hasznos és kedves dolgot teszek az irodalomtörténet minden barátjának midőn arról tudósítom, hogy dr. Gyulai Pál egyetemi tanár urnak 1877-től 1880-ig tartott előadásai nyomán megjelent könyomatu ivekből új kiadást rendeztem, mely — mint a mellékelt tartalomjegyzékből is látható — újabb irodalmunk legkiválóbb képviselőinek élete és munkássága rajzát tartalmazza 78 sűrűen és szépen irt könyomatu iven.

Tartozkodom ez iven megszerzését bővebben ajánlani, mert azt úgy az előadó tanár elismert hirneve e téren, mint a tárgyalt írók egyaránt szükségtelemnek teszik. Tartalma ugyanis következő.

I. Rész. Bevezetés és a Debreczeni kör, Földi János, Fazekas Mihály, Ráday Gedeon gróf, Versegly Ferencz, Bacssányi János, Szentjóbi Szabó László, Dayka Gábor, Kármán József, Csokonai Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor.

II. Rész. Bevezetés, Kazinczy Ferencz Szemere Pál, Kis János, Berzsényi Dániel, Kölcsey Ferencz.

III. Rész. Bevezetés, Kisfaludy Károly, Czuczor Gergely, Debreczeni Márton, P Horváth Endre Bajza József.

IV. Rész. Bevetés, Toldy Ferencz, Szécheni István, Id. Wesselényi Miklós báró, Dessewffy Aurel gróf, Eötvös József báró.

Az egész mű ára 8 frt., mely utalvánnyal előre küldhető be, vagy megrendelés után utánvétellel is fizethető.

Mindenféle postai küldeményt vagy megrendelést nevére a budapesti tudomány egyetemre kérek címezni. Budapesten, 1881. május 28-án. Közményi Ferencz.

A napi események köréből.

— **Személyzetiek.** Ntdő Weisz József püsp. lyceumi tanár. br. Gamerra Arthur szerdahelyi lelkész urnak az olmúci egyházmegyébe történt átlépése folytán üresedésbe jött szerdahelyi plébániára ideiglenes administratora neveztetett ki.

— **Cserni Béla** gymn. tanár s lapunk társszerkesztője, „Eszmék a föld felületének változásáról“ című tudori értekezése a kolozsvári tud. egyetem által elfogadtatván, ugyanott f. hó 13-án a bölcsészettudori szigorlatok első részéből a vizsgát jó sikerrel kiállotta.

— **Urnappja a vidéken** is kedvező időjárás mellett, szokott fényvel és ünnepeliséggel tartatott meg. M-Igenben a napján, nemkülönben Tövisen is a nyolczad alatti vasárnapon nsgs. Kolosy Antal cz. prépost püsp. irodaigazgató ur az ezen alkalomból kirándult központi papok díszes segédkezése mellett potifikált s vezette a körmenetet. M-Igenben Bálinth Lajos püsp. irodaiigazgató, Tövisen pedig Rancz János gymn. tanár számos vegyesvallású hallgatóság előtt tartották igen sikerült szt. beszédeiket. — A szeretet szép napját mindkét helyen kegyeletes ajándékokkal is megörökítették, a mennyiben M-Igenben nsgs. Kolosy Antal ur indítványozása és kezdeményezése folytán szükséges templomi szerek ajándékozását illetőleg több jelenlevő részéről ígéretek tétettek, miről annak idejében részletes fölvilágosítást is adhatunk; Tövisen pedig nevét elhallgatni kívánó vallásos ihletségű nemes szívű urhölgy, egy igen értékes képpel kívánta vallásos és nemzeti kegyeletét leróni nagy Hunyady Jánosunk egyik rom. kath. templom iránt.

— **Adományozások.** Borbádon az urnapi ünnepeliségek urnap nyolczada alatti vasárnap tartatván, az ünnepély utáni ebéd — mit a körjegyző tks Baranyai László ur szívessége nyújtott — alkalmul szolgált arra, hogy tks Kádár Miklós ügyvéd ur 5 frt. és tks Vadady Gergely ur 1 frt adományokkal a borbándi r. k. főoltárának helyreállítási költségeihez járuljanak. Fogadják ez önkéntesen felajánlott szives adományok ért a hitközség hálás köszönetét. — A m-i g e n i templom számára pedig az urnapi szt ünnepély alkalmából ml. Kolosy Antal cz. prépost ur 30 frtos Mária-képet mélt. Kis Bálint főgondnok és Egyedy János két templomi zászlót; nt. Csizsér János egy pacificalet és aspersionumot, nt. Weisz József egy thuribulumot és naviculat; nt. Bálinth Lajos egy aranyvágású missalét és Rezman György algonodnok ur gyertyatartókat ígértek azon sajátkezüleg aláirt biztosítékkal, hogy a jövő urnapjáig ígéretek mindnyájan beváltják. Ezekon kívül a hívek adokázásából vétetett egy oltárszőnyeg a helybeli lelkész nt. Sántha János közreműködésével.

— Az év első fele letelvény szives pártolásra hívjuk föl a kath. irodalom és valódi művelődés minden barátját. Lapunkra jul. 1-től decz. végéig előfizethetni 2 frttal.

Kiadja: Az erdélyi rom. kath. irodalmi társulat. Szerkesztő-bizottság. Felelős szerkesztő: BIRÓ BÉLA Szerkesztőtársak. BALOGH IGNÁCZ, CSERNI BÉLA, CSISZÉR JÁNOS, Dr. TÓDOR JÓZSEF.

Nyomatott a püsp. lyc. gyossajtóján Gyulafehérvárt. (Klüger B.-nál.)